

Gravlev Sø genskabt efter 100 års tørlægning

I sommeren 1834 foretog landinspektør Birk en omhyggelig opmåling af den 50-60 hektar store Gravlev Sø, som derefter blev matrikuleret.

Søen rundt fik de 21 lodsejere afsat deres parceller ud til søens midterlinje, og det er nærliggende at tolke landinspektørens »Kort over Engene ved Gravlev Sø«, som optakten til at tørlægge den lavvandede sø.

Hvem, der tog initiativet, er der ikke bevaret nogen erindring om, men mon ikke manden på »Bundgaarden« har spillet en fremtrædende rolle? Ifølge matrikelkortet stod han til ene mand at få næsten halvdelen af søarealet. 160 år senere skal det også blive manden på »Bundgaarden«, der fører det store ord, da der protesteres mod den naturfredning, der skal bane vejen for en genopretning af Gravlev Sø.

Under alle omstændigheder kan der næppe herske tvivl om, at udtørringen af Gravlev Sø er et af de få dan-

ske bondeprojekter, hvor den lokale forankring lå fast, og hvor egnens bønder løftede i flok. Det er også værd at bemærke, at dette landvindingsprojekt blev forberedt 30 år før Dybbøl-nederlaget, der fejlagtigt betragtes af mange historikere som startskuddet til den store landvindingsperiode.

Oprindeligt strakte Gravlev Sø sig fra Lille Blåkilde i nord og helt ned til foden af Rebild Bakker ved Ravnkilde, i alt to kilometer. Vandet fra kilderne er kendt for at holde en konstant temperatur året rundt, og det »varme« vand skabte altid isfrie områder i søen, uanset vinterens strengthed. Det kræver ikke megen fantasi at forestille sig de rige jagtmuligheder for datidens bønder, når fuglelivet har været trængt sammen i disse våger.

Helt præcist og i detaljer kender vi ikke landvindingssagens forløb, men ved kortstudier kan det konstateres, at i 1880 var søarealet indskrænket

til nogle få hektar ud for Gravlev by. Resten af søbunden var inddraget som engarealer, der blev afvandet til Lindenberg Å. Den fungerede som landkanal i østsiden af dalen. Omkring 1910 var den sidste rest af søen forsvundet.

Søbunden sætter sig

I det 20. århundrede intensiveres dræningen, især ved hjælp af tre pumpehuse fra 1952. De skal bortskaffe det skadelige vand, der nu pumpes ud i Lindenberg Å.

I 1978 viser kortene, at hele den gamle sø er væk, og engarealerne er detailldrænet. Der dyrkes korn på størstedelen af de udtørrede parceller.

Men landvindingen var ikke langtidsholdbar.

Fra midten af 1980'erne besværliggøres landbrugsdriften, fordi den tidligere søbund har sat sig så meget,

Søen har engang været så stor, at der gik passagerbåd på tværs over til Rebild. Man kunne se Rold Storkro fra Gravlev, og krogæsterne havde en pragtfuld udsigt over søen. Dette gamle stik fra 1821 viser byen og søen fra sydvest. Foto: privateje.

at jorden er blevet for våd. Visse år får man tilsæt arealerne, men når høsten skal i hus, sejler det hele i vand. I 1985 luftes for første gang et forslag

om at lade Gravlev Sø genopstå. Det kom fra statsskovrideren på Buderupholm, der inviterede til et møde med lodsejere og andre interessenter om

mulighederne for at genoprette naturforholdene i ådalen.

Og naturen går sin gang. 1990 bliver det første år, hvor vinteroversvøm-

Gravlev Sø

Lavvandet sø med 27 hektar vandflade i markant smeltevandsdal på 170 hektar, nordvest for Rebild Bakker.

Udtørret i 1800-tallet, men gendannet fra omkring 1990.

Et naturprojekt gennemførtes i 2008/09, der fastlagde søens endelige størrelse.

Ringvanddybde, i middel 0,4 meter, med største dybde på godt en meter.

Ådalen gennemløbes af den inddigede Lindenberg Å, men den nye sø modtager udelukkende regnvand og grundvand fra bække og kilder i Gravlev-dalens vestside.

I 2005 blev 1028 ha naturfredet i hele området. Ådalen udgør en mindre del af habitatområde nr. 20 under Natura 2000.

Prisen for hele projektet er opgjort til ca. 11 mio. kr.

De tre kort er fra 1834, 1880 og 1979.

Rebild kommune.

Koordinater: 6300442, 550363.

melsen ikke længere pumpes væk. En af ejerne har slukket den ene af de tre pumper, og der opstår en permanent sø på omkring 10 hektar og med en største dybde på knap en meter. Soudtørringen var aldrig blevet organiseret med et pumpelag, men foregik ved hjælp af flere selvstændige pumper, der var enkeltmandsejede.

Tilhængerne af en sø lå heller ikke på den lade side.

I sommeren 1990 rekvirerede Buderupholm Statsskovdistrikt den første rapport om mulighederne for og konsekvenserne af en retablering af søen. Den blev bestilt hos Hedeselskabet, men der skulle yderligere to tykke rapporter til, en omfattende fredningskendelse samt 20 års ventetid, før statsskovriderens visioner var ført ud i livet.

Oprør i ådalen

Fra 1990 og nogle år frem udviklede der sig en »ulovlig« sø i engene, hvor den gamle sø havde ligget. Ulovlig, fordi der stadig udbetaltes landbrugsstøtte til de oversvømmede arealer, som lodsejerne også ifølge den gamle fredningsdeklaration fra 1963 havde pligt til at dyrke. Situationen begyndte at blive uholdbar for ejerne af de vådeste arealer.

Endnu værre gik det, da den landmand, der slukkede sin pumpe i 1990, fik den repareret og genstartet, så søen atter forsvandt.

Det daværende Nordjyllands amt gik ind i sagen og påbød ham straks at stoppe pumpen, så søen atter opstod. Amtet vurderede, at i løbet af de år, hvor pumpen var slukket, havde der udviklet sig et naturligt dyre- og planteliv i søen, og derfor var den beskyttet som en såkaldt § 3-lokalitet efter naturbeskyttelsesloven.

Mærkværdigvis efterkom lodsejeren straks det amtslige påbud uden at benytte sin klagemulighed, men tilbage stod stadig dyrkningskravet i den gamle fredningsdeklaration.

Sagen kom derfor for fredningsnævnet, hvis dommer opfordrede til, at man rejste en ny, samlet frednings sag for hele ådalen, og at man deri

Den konstante vandtemperatur i kilderne på 7-8 grader året rundt betyder, at en række planter og dyr, der ellers er forsvundet fra Danmark, har overlevet her siden sidste istid. Det rene kildevand har flere steder været anvendt til ørreddambrug, men staten har nu opkøbt to af disse forurenende virksomheder og nedlagt dem for at kunne genskabe Gravlevkilden (billedet) og Egebækkilden, der forsyner den nye sø med rent vand.

medtog muligheden for en søretablering.

Det blev Nordjyllands amt, som i partnerskab med Skov- og Naturstyrelsen udarbejdede et omfattende forslag til naturfredning af mere end 1000 hektar i og omkring ådalen. Området er fyldt med helt særlige naturlokaliteter, og her vokser sjældne planter som ægbladet fliglæbe, afbidt høgeskæg,

sumphullæbe, purpur-gøgeurt og lav skorsoner.

Området var allerede dækket af en række spredte fredninger fra de forudgående 70 år, men uden klar sammenhæng eller fælles målsætning. Fredningsmyndighederne ønskede derfor at samle det hele under én hat og samtidig fylde 150 hektar fredningsfrie huller ud. I samme omgang

Den smukke bakke-gøgeurt hører til på kalkholdig, lysåben bund på overdrev og skrænter. Den har haft det ene af sine tre nutidige voksesteder i Danmark ved Lindenberg Å, lidt nord for Gravlev-dalen, frem til 1999. Tidligere fandtes den sporadisk og som en sjælden plante over hele landet, men på mindst 50 forskellige steder. Det er tilgroning og opdyrkning af overdrev, der har taget livet af den, men med den rette naturpleje ved Gravlev Sø, er der en chance for, at den atter dukker op.

skulle der så skabes grundlag for en naturgenopretning af den gamle sø.

Trods alle forsikringer om den fælles kærlighed til de store naturværdier udbrød der alligevel et mindre oprør mod fredningsforslaget for ådalen.

Anført af bl.a. gårdejer Erik Bundgaard – ottende generation på »Bundgaarden«, hvis ejer i 1830'erne havde været den store vinder ved udtørringen af søen – blev der sat en indsamling af protester i gang.

For landmændene var det især udsigten til ekspropriering af et større landbrugsareal, man var imod. Man mente ikke, at det var nødvendigt at inddrage så meget jord, og det lykkedes faktisk at nedbringe arealet ganske betragteligt, uden at projektet blev umuliggjort.

Afhensyn til de mange orkideer og andre sjældne planter i området, der hverken tåler pesticider, kunstgødning eller gylle, rummede fredningsforslaget også store begrænsninger i anvendelsen af disse hjælpemidler på

de fredede arealer, og det kunne enkelte andre landmænd ikke acceptere. Dem var gårdejer Erik Bundgaard dog ikke blandt, da han i forvejen drev sit landbrug som økologisk.

For andre borgere var det især restriktioner vedrørende boligbyggeriet, der vakte protester. Man frygtede, at fredningen skulle omdanne Gravlev by til et frilandsmuseum.

Borgmesteren i den daværende Støvring kommune opsummerede konflikten ganske godt i en udtalelse i 1997, hvori han lagde stor vægt på at bevare egnens smukke natur, men samtidig stod fast på, at der skulle udlægges et større antal byggegrunde i Gravlev by. Det var netop kommunens lokalplan for 20 nye byggegrunde uden for Gravlev, der havde sat sine i kog.

Fredning tager sin tid

Mens protesterne mod sagen gik deres langsomme gang gennem bureau-

Gravlev Ådal er kendt for sine talrige kilder. Lille Blåkilde oppe i nordenden er den mest vandrige med 150 liter pr. sekund eller 13 mio. liter i døgnet. Kilden strømmer direkte ud af jorden fra foden af en skrænt og er derfor en typisk strømkilde. Derimod er Ravnkilde øst for søen en såkaldt sumpkilde. Her er der ikke tale om én kilde, men om en række kilder, som vælder op og skaber et sumpet område.

Den nyskabte sø ligger idyllisk i Gravlev Ådal, der udspringer fra Rebild Bakker. Til højre i billedet, der er optaget fra sydvest, snor Lindene Å sig uden om søen. Det har været en afgørende udfordring at neutralisere sportsfiskernes frygt for kæmpegedder og andre trusler mod åens fine bestand af havørreder. Foto: Niels Fabæk.

kratiets sagsbehandling, lå myndighederne ikke på den lade side.

Som forberedelse til det forventede »grønt lys« for naturgenopretningen købte og nedlagde statsskovdistriktet to dambrug i ådalens sydvestlige ende. De to kildedambrug havde tappet det rene kildevand oppe fra bakkerne, brugt det til fiskeopdræt for derefter at aflevere det som beskidt spildevand til den midlertidige sø.

Efter ophøret med dambrugsdriften blev både Gravlev Bæk og Egebæk gensnoet efter deres oprindelige forløb. Statsskovdistriktet gik også i gang med at tilbyde systematisk opkøb af hele projektområdet.

Mens fredningsnævn og andre myndigheder behandlede det omfattende forslag og de mange indsigelser, arbejdede naturen også selv videre med projektet. Søen voksede sig større og større, og stille og roligt overhalede naturen de grønne projektmagere indenom.

Må bøje sig for almenvellet

Fra midten af 1990'erne havde landmændene slukket alle pumperne, da det ikke længere kunne betale sig at bruge strøm på at pumpe, og da fredningsmyndighederne endelig sagde ja til at gendanne søen, dækkede den allerede 20 hektar.

Det var i 2005, at fredningsnævnet afsagde sin kendelse. I den hed det bl.a.:

»Naturgenopretningsprojektet, hvorved Gravlev Sø genskabes, og vandløbene ved søen i en vis udstrækning føres tilbage i oprindelige forløb, vil medføre så væsentlige forbedringer af naturværdierne i området, at projektet bør gennemføres trods de betydelige indgreb i udnyttelsen af de berørte arealer«.

Kendelsen havde været en tur gennem Naturklagenævnet, der havde besigtiget forholdene, men kun for at stadfæste fredningen. Det betød et meget vigtigt skridt fremad, fordi både søen og den nødvendige forlæg-

ning af Lindeborg Å nu kunne gennemføres, selvom dele af projektområdet var i private eje.

Manden på »Bundgaarden« og de øvrige lodsejere måtte bøje sig for hensynet til almenvellet. Egentlig var de heller ikke imod projektet, dengang oprøret ulmede i ådalen, men man følte sig bare forbigået og dårligt informeret af myndighederne. Flere landmænd hævder, at de først fik besked om fredningen af deres jord, da de læste om projektet i aviserne.

I dag er der et godt samarbejde mellem parterne, og det er kvæg fra »Bundgaarden«, der sørger for den statslige naturpleje på engene ned til den nyskabte sø.

Frygt for kæmpegedder

I marts 2007 leverede Orbicon A/S, som Hedeselskabet nu kaldte sin rådgivende virksomhed, det endelige forprojekt.

Tidligere tiders rige fugleliv er hurtigt vendt tilbage til Gravlev Sø, ikke mindst om vinteren hvor de »varme« kilders konstante temperatur på 7-8 grader garanterer isfrie våger. Sangsvanen er en af de karakteristiske vintergæster med største antal indtil videre i december 2007, hvor en lokal ornitolog talte 112 af de gulnæbbede svaner. Foto: Niels Fabæk.

Det væsentligste element var adskillelsen af den nye sø og Lindborg Å. Søen skulle udelukkende forsynes med kildevand, så åens fiskeliv ikke ville blive påvirket af forholdene i søen. Man ønskede ikke at komme i konflikt med sportsfiskerne, der var meget ængstelige for bestanden af ørreder. Hvis åen fik lov til at løbe gennem søen, kunne man frygte for forekomsten af kæmpegedder, der ville æde al smolt, dvs. alle unge ørreder, mente sportsfiskerne.

Også i løbet af 2007 blev der gennemført en jordfordeling, der tilgodeså alle lodsejere i området, samtidig med at der blev skabt en ejerstruktur, så de nye enge kunne afgræsses – og så var man endelig parat.

Forarbejdet havde taget 20 år, mens selve projektets grave- og anlægsfase blot varede fire måneder fra august 2008 og frem til januar 2009, så søen var klar i god tid til den officielle indvielse. Den fandt sted 7. juni 2009 med dans, sang og festlige taler.

Panoramaudsigt for 11 mio. kr.

I dag ligger Gravlev Sø som en femstjernet attraktion, der føjer sig smukt ind i de naturskønne Rebild Bakker, hvorfra man kan se søen som et blåt blinkende spejl.

For beboerne i Gravlev by har den nye sø betydet en bedårende søudsigt, der utvivlsomt har givet deres ejendomsværdier et kraftigt nøk i vejret. Ordinære parcelhuse er med et slag blevet opgraderet til eftertragtede liebhaverboliger med panoramaudsigt, ganske gratis for ejerne.

Projektet har dog ikke været helt billigt. Selve anlægsarbejdet, der kostede 1,5 mio. kr., var nok den mindste post i regnskabet. Statsskovdistriktet opgjorde i 2008 den samlede projektpriis til ca. 11 mio. kr. Den udgift dækkede opkøb af 117 hektar jord, køb og nedlæggelse af to dambrug, konsulentbistand, anlægsarbejder, friluftsfaciliteter samt den første naturpleje over hele perioden 1989-2009.

Allerede efter to år er den nye sø

blevet en væsentlig naturlokalitet, hvor der bl.a. er iagttaget odder.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten, 27. september 2005.

Hedeselskabet: Gravlev Sø. Forundersøgelse og beskrivelse af muligheder og konsekvenser ved en retablering. Udarbejdet for Buderupholm Statsskovdistrikt. Juli 1990.

Hedeselskabet: Gravlev Sø. Samlet projekt for retablering af søen med et vandspejl omkring kote 6,25 m DNN. Udarbejdet for Buderupholm Statsskovdistrikt. 1996.

Himmelstrup, Jesper: En femstjernet naturoplevelse. Miljødanmark nr. 3, juni 2009.

Høy, Th. et al.: Danmarks Søer. Søerne i Nordjyllands og Viborg Amter. 6. bind. Strandbergs Forlag, 2004.

Labohn, Knud: Stille oprør i Ådalen. Danske Kommuner, nr. 8, 1997.

Løjtnant, Bernt: Truede danske planter. URT 1977.

Orbicon A/S: Gravlev Sø – forprojekt til Skov- og Naturstyrelsen, Buderupholm Statsskovdistrikt. Marts 2007.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet ved Gravlev Sø, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 130 fuglearter, som er registreret fra **Gravlev Sø**, pr. 17. august 2010. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker (68/688)	Fiskeørn (7/7)	Ringdue (7/768)	Gærdesanger (1/3)
Toppet Lappedykker (61/146)	Tårnfalk (9/11)	Gøg (14/19)	Tornsanger (6/15)
Gråstrubet Lappedykker (68/399)	Agerhøne (1/2)	Natugle (2/2)	Havesanger (2/3)
Sorthalset Lappedykker (1/2)	Fasan (6/8)	Mursejler (2/8)	Munk (3/7)
Skarv (41/199)	Vandrikse (17/25)	Isfugl (10/10)	Skovsanger (2/2)
Rørdrum (1/1)	Grønbenet Rørhøne (21/149)	Grønspætte (2/2)	Gransanger (5/12)
Fiskehejre (78/1723)	Blishøne (86/4027)	Sortspætte (1/1)	Løvsanger (2/5)
Knopsvane (108/1077)	Strandskade (1/2)	Stor Flagspætte (1/1)	Skægmejse (4/8)
Pibesvane (2/9)	Klyde (3/6)	Digesvale (26/885)	Halemejse (1/6)
Sangsvane (70/999)	Lille Præstekrave (22/75)	Landsvale (35/6629)	Sumpmejse (1/2)
Grågås (92/1033)	Stor Præstekrave (2/2)	Bysvale (13/262)	Blåmejse (2/6)
Gravand (66/415)	Hjejle (1/1)	Skovpiber (1/2)	Musvit (5/29)
Pibeand (24/331)	Vibe (58/1927)	Engpiber (7/82)	Spætmejse (1/2)
Knarand (8/26)	Temmincksryle (7/25)	Gul Vipstjert (5/32)	Træløber (2/2)
Krikand (92/3585)	Almindelig Ryle (1/1)	Bjergvipstjert (20/23)	Stor Tornskade (3/3)
Gråand (82/2599)	Brushane (5/36)	Hvid Vipstjert (11/47)	Husskade (4/7)
Spidsand (3/5)	Enkeltbekkasin (1/1)	Vandstær (2/2)	Allike (3/127)
Atlingand (17/27)	Dobbeltbekkasin (33/164)	Gærdesmutte (4/6)	Råge (2/3)
Skeand (15/50)	Storspove (1/1)	Jernspurv (1/1)	Gråkrage (17/523)
Taffeland (115/1308)	Sortklire (2/3)	Rødhals (1/1)	Ravn (8/12)
Troldand (126/3301)	Rødben (5/7)	Nattergal (1/1)	Stær (18/36607)
Bjergand (1/1)	Hvidklire (12/38)	Rødstjert (4/8)	Skovspurv (3/17)
Hvinand (44/196)	Svaleklire (7/14)	Bynkefugl (10/19)	Bogfinke (7/34)
Lille Skallesluger (17/42)	Tinksmid (16/66)	Sortstrubet Bynkefugl (2/3)	Kvækerfinke (1/100)
Stor Skallesluger (31/117)	Mudderklire (28/69)	Solsort (7/23)	Gronirisk (5/12)
Rød Glente (1/1)	Dværgmåge (1/2)	Sjagger (2/69)	Stillits (10/88)
Havørn (1/1)	Hættemåge (29/1664)	Sangdrossel (1/1)	Tornirisk (4/11)
Rørhøg (102/151)	Stormmåge (17/880)	Vindrossel (1/10)	Dompap (1/4)
Blå Kærhøg (4/4)	Sildemåge (7/39)	Misteldrossel (2/4)	Kernebider (2/2)
Duehøg (5/5)	Sølvmåge (28/1914)	Græshoppesanger (6/7)	Gulspurv (3/8)
Spurvehøg (9/10)	Svartbag (12/24)	Kærsanger (2/3)	Rørspurv (34/124)
Musvåge (35/75)	Sortterne (2/5)	Rørsanger (5/15)	Bomlærke (7/7)
	Huldue (2/3)	Gulbug (1/1)	

Herunder ses en oversigt over de 6 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Gravlev Sø**, pr. 17. august 2010. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Citronsommerfugl (1/2)	Tidselsommerfugl (1/1)	Odder (3/3)	Rådyr (2/6)
Dagpåfugleøje (1/3)	Ræv (2/2)		

TBU 11/24-4: Gravlev

Gravlev ligger på den stærkt kuperede vestside af Lindenberg Ådal. Fra landsbyen skærer en markant dal mod vest. Dele af siderne græsses fortsat, mens hovedparten er uden landbrugs-mæssig anvendelse. Skråningerne rummer stedvis lavtvoksende overdrevsvegetation.

Bevaring: Ca. 31 ha af dalen vest for Gravlev og ca. 50 ha. af Lindenberg Ådals vestside inkl.

Oplev Krat (lok. 11/24-2) er fredet 1968 og 1970.

Vegetationstyper: Overdrev

Højere planter: 1986: Hvid Anemone, Bitter Bakkestjerne, Blæresmælde, Blåhat, Blåmunke, Eng-Brandbæger, Mark-Bynke, Krat-Fladbælg, Græsbladet Fladstjerne, Forskelligfarvet Forglemigej, Mark-Frytle, Gederams, Eng-Gedeskæg, Vellugtende Gulaks, Vår-Gæslingeblomst, Alm. Gåsemad, Hedelyng, Blød Hejre, Hindbær, Alm. Hvene,

Toårig Høgeskæg, Håret Høgeurt, Alm. Hønsetarm, Storkronet Hønsetarm, Liden Klokke, Hvid-Kløver, Kornblomst, Alm. Kællingetand, Vild Kørvel, Lucerne, Hvid Okseøj, Kantet Perikon, Prikbladet Perikon, Alm. Pimpinnelle, Bidende Ranunkel, Knold-Ranunkel, Eng-Rottehale, Knold-Rottehale, Rundbælg, Rødknæ, Alm. Røllike, Lav Skorsoner, Gul Snerre, Liden Snerre, Pigget Star, Ager-Stedmoderblomst, Kornet Stenbræk, Bidende Stenurt, Rød Svingel, Alm. Syre, Dusk-Syre,

Gærde-Valmue, Muse-Vikke, To-frøet Vikke, Tveskægget Ærenpris

Lokalitetskode: + E II r-s

Botanisk vurdering:

2. Sjældnere planter: Liden Snerre

4. Hede- og overdrevsindikatorer: Forskelligfarvet Forglemigej, Knold-Ranunkel, Lav Skorsoner, Kornet Stenbræk

Kilder: se Wind 1992.